

ONZE RUBRIEK VOOR BEGINNERS: DE BURGERLIJKE STAND IN DE FRANSE TIJD

De beginnende zoeker heeft na de aanvankelijke drempelvrees voor de archieven al gauw de methode te pakken om de eerste gegevens te verzamelen over zijn familie. In heel wat Rijksarchieven zijn deze gegevens nu tot 1900 beschikbaar. Via de tienjaarlijkse tafels leert hij de eigenlijke akten op te sporen. Zo hij zich aanvankelijk beperkt tot de eigen stamreeks geraakt hij al spoedig tot het begin van de 19de eeuw. In de periode van het Verenigd Koninkrijk hebben Nederland en België dezelfde administratie. In Nederland werd de Burgerlijke Stand pas in 1811 ingevoerd. Onder Nederlandse genealogen is dit dan ook een veel besproken datum (1). Dit is natuurlijk een gevolg van de veel latere inlijving van Nederland bij Frankrijk.

De Franse tijd bij ons

In ons land werd de Burgerlijke Stand ingevoerd bij decreet van 29 Prairial an IV (17 juni 1796). In oktober 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk geannexeerd. Er zou heel wat veranderen. De vroegere instellingen werden afgeschaft en vervangen door nieuwe. Er kwam een nieuw bestuur, nieuwe rechtbanken, het land werd ingedeeld in negen departementen, departementale en municipale besturen zagen het leven. De Franse wetgeving werd ook bij ons van kracht. Al die nieuwigheid werd bij onze bevolking niet met liefde aanvaard. Het Franse patriotisme was ons volkomen vreemd. Van een Belgisch nationaal gevoel was toen zeker geen sprake. Het verzet tegen de Franse administratie was echter vooral een verzet tegen de afbraak van de katholieke Kerk. In september 1796 werden de reguliere orden en hun kloosters afgeschaft. Hun goederen werden in beslag genomen. In 1797 volgde de aanval op de wereldlijke geestelijkheid. De priesters moesten zoals de Franse geestelijken een belofte van trouw aan de wetten en een verklaring van adhesie aan het dogma van de volkssoevereiniteit doen. Slechts weinig priesters van bij ons waren hiertoe bereid. De staatsgreep van Fructidor (september 1797) maakte de toestand nog moeilijker. Nu moest men immers een eed van haat tegen koningschap en anarchie afleggen. Deze eed werd door de geestelijkheid quasi unaniem geweigerd. Velen werden dan ook tot deportatie veroordeeld. De invoering van de conscriptie in 1798 leidde tot wanhopige reacties bij de gewone bevolking. Eind september werden de eerste Belgen voor militaire dienst opgeroepen. Het is de aanleiding tot de fameuze Boerenkrijg, door de Fransen bloedig onderdrukt. Vele archieven werden in die tijd verbrand. De Fransen openden na de opstand een campagne van vervolging tegen de priesters maar konden van de 7500 die ze vervolgden er nog geen 500 in handen krijgen. Ook met de strenge toepassing van de conscriptie hadden de Fransen weinig succes. Zelfs de staatsgreep van Napoleon in 1799 kon onze mensen slechts weinig beroeren. Ook het Consulaat kon op slechts weinig medewerking van de bevolking rekenen. Er werden maar moeilijk autochtone ambtenaren gevonden die het Franse regime volop steunden. Toch zien we de politieke en economische toestand na 1800 geleidelijk verbeteren. Hoewel we hier slechts kort kunnen ingaan op de politieke en economische geschiedenis in het

(1) R.F. VULSMA, *Burgerlijke stand en bevolkingsregister*, Centraal bureau voor genealogie, 's- Gravenhage, 1988, pp. 6-9.

algemeen, zal men begrijpen dat deze van grote invloed is geweest op de administratie, op de burgerlijke stand in het bijzonder en dus van belang voor onze opzoekingen.

Data en feiten in de Franse tijd

Zetten we eens enkele data en feiten op een rijtje (2):

- 1780-1794: de Brabantse omwenteling, een gevolg van de onbesuisde hervormingspogingen van Jozef II (+ febr. 1790).
- 1.5.1789: in Frankrijk was het samenroepen van de *Etats Generaux* een complete mislukking.
- 11.1.1790: uitroepen Republiek Verenigde Belgische Staten.
- 20-2-1792 oorlogsverklaring van Frankrijk aan Oostenrijk. Dumouriez verslaat de Oostenrijkers bij Jemappes.
Franse wet van 20-25 september 1792: bron voor Burgerlijk Wetboek. Deze wet bepaalt ook de organisatie van de Burgerlijke Stand in Frankrijk. De parochie-registers worden opgevoerd.
- 1793: annexatie van België bij Frankrijk. Maart: nederlaag van de Fransen bij Neerwinden. 26.6.1794: Franse overwinning bij Fleurus. Tweede Franse bezetting.
- 16.11.1794: ontstaan van de *Administration centrale et supérieure* met zetel te Brussel samen met acht aan haar ondergeschikte arrondissementen. Het oude graafschap Vlaanderen bestond dus voortaan uit de arrondissementen van Oost- en West-Vlaanderen.
- 29.9.1795: decreet van 7 vendémiaire IV verbiedt de geestelijkheid nog akten van de Burgerlijke Stand of daarop betrekking hebbende attesten af te leveren.
- 1.10.1795: officiële aanhechting van ons land bij Frankrijk en indeling in negen departementen die de arrondissementen vervingen (3). Deze departementen waren Leie (Brugge), Schelde (Gent), Dijle (Brussel), de Twee Neten (Antwerpen) Luik (hierbij het arrondissement Breda), Nedermaas (Maastricht), Jemappes (Bergen), Samber en Maas (Namen), Wouden (of Ardennen) (Luxemburg), Ourthe (Luik) (4).
- 31.10.1795: besluit van 9 brumaire an IV deelt de departementen in in kantons. Zo werd het Leiedepartement ingedeeld in 28 kantons. Enkele gemeenten werden bij die indeling vergeten. Op 26 plùviose an IV (15 februari 1796) werd een nieuwe indeling uitgevaardigd, wat het aantal in het Leiedepartement op 40 bracht. De gemeenten van minder dan 5000 inwoners werden met drie of vier samengevoegd tot één kanton. De gemeenten van meer dan 5000 inwoners vormden een onafhankelijk kanton. De kantonnale inrichting van onze

(2) Zie o.m. H.P.H. JANSEN, *Kalendarium Geschiedenis van de Lage Landen in jaartallen*, Utrecht-Antwerpen, 1971.

(3) J. DE SMET, *Inventaris van het archief van de Franse Hoofdbesturen in West-Vlaanderen 1794-1814*, Brussel, 1951, p. 5-6.

(4) Zie kaart *La Belgique sous la domination française 1794 à 1814*, in H. HASQUIN (ten gel.), *Het culturele leven in onze provincies onder Frans bewind*, Gemeentekrediet, Brussel, 1989. Ieder departement wordt door een andere auteur behandeld. De oprichting van de departementen kan verschillend zijn omdat sommige al in Frankrijk bestonden en uitgebreid werden, b.v. het departement 'Jemmapes' werd opgericht op 29 mei 1793 als 86^e departement van de Republiek. Na de herverdeling van België groeide het departement Jemappes van 3023 tot 3653 km².

gemeenten bleef gehandhaafd tot 8 maart 1800 (wet van 17 ventôse VIII). Dan kreeg iedere gemeente weer haar eigen administratie (5).

- 1797: Vrede van Campo-Formio waarbij de Oostenrijkse keizer afstand doet van zijn Belgische bezittingen.
- 5.9.1797: wet op de conscriptie, o.m. aanleiding tot het uitbreken van de Boerenkrijg.
Oktober-december 1797: Boerenkrijg en Beloken Tijd in Vlaanderen, Brabant en de Kempen. Deze korte maar hevige strijd wordt door de Franse troepen koelbloedig neergeslagen.
- 9.11.1799: staatsgreep van Napoleon Bonaparte. Het directoire werd vervangen door drie consuls.
- 8.3.1800: wet van 17 ventôse VIII: aan het hoofd van een departement komt een prefect. De kantonale besturen werden afgeschaft en niet vervangen. De kantonale indeling bleef alleen bewaard voor het vredegerecht. De gemeente kreeg een *Conseil municipal*, met aan het hoofd een *maire*, bijgestaan door één of meer *adjoints*. Tussen prefectuur en gemeentebestuur kwam een arrondissement als bestuursorgaan met aan het hoofd een *sous-préfet*.
- 1801: concordaat van Napoleon met de paus.
- 21.7.1814 8 artikelen van Londen regelen de vereniging van Nederland en België.
- 1814-1815 Congres van Wenen regelt de toestand in Europa.

De Burgerlijke Stand in de Franse Tijd en de genealoog

De hierboven genoemde data en feiten hebben een grote weerslag gehad op een aantal instellingen, meer in het bijzonder op de invoering en het in stand houden van de Burgerlijke Stand. Wie met zijn onderzoek tot de Franse tijd komt ervaart de eerste grote moeilijkheden die een onderzoek met zich meebrengt.

Welke zijn deze moeilijkheden:

vanuit de hedendaagse periode gezien zijn er niet zoveel nieuwe instellingen.

Het zijn precies de Fransen die deze nieuwe instellingen en gebruiken zullen invoeren. We zetten enkele moeilijkheden even op een rijtje:

- De indeling in kantons
- de taal
- de kalender
- het ontbreken van tafels
- het ontbreken van akten

1) de indeling in kantons

Zoals we er hierboven al op wezen zal de indeling in kantons en andere administratieve veranderingen zijn weerslag hebben op het opstellen en bijhouden van de akten van de Burgerlijke Stand. Zo werd de agent van het kanton in principe bevoegd om de akten te ontvangen. De wet van 1792 voorzag dat het huwelijk moest verleden worden in de woonplaats van één van de aanstaande echtgenoten. Er was dus vrije keuze tussen de woonplaats van de bruid en die van de bruidegom.

(5) Voor de lijst van de kantons in West-Vlaanderen kunnen we verwijzen naar de Inventaris van De Smet, p. 9. Men vindt lijsten met kantonhoofdplaatsen in de Franse tijd ook in: M. SACRE, Voor elk arrondissement een commissaris der regering, in: *Standen en Landen*, XXX (1964), p. 64 e.v.

De wet van 13 fructidor an VI (30.8.1797) bevat zeer belangrijke voorschriften i.v.m. de Burgerlijke Stand. Deze wet ging namelijk over de vieringen van de decaden (zie verder Kalender). De huwelijken zouden voortaan alleen tijdens deze decaden plaats vinden en dit in de hoofdplaats van het kanton. Wie dus in deze periode het huwelijk niet vindt in de gemeente waar hij het normaal zou verwachten (woonplaats van bruid of bruidegom) moet gewoon trachten te weten te komen welke de hoofdplaats van het toenmalig kanton van beide woonplaatsen was en daar eens gaan zoeken.

2) De taal

De taal die gebruikt werd door de administratie in de Franse tijd is praktisch uitsluitend het Frans. Op 24 prairial XI (15.6.1803) werd zelfs bevolen dat binnen het jaar alle openbare akten in het Frans moesten zijn gesteld om rechtsgeldig te zijn (6). Dit is ook zo voor de akten van de Burgerlijke Stand (7). Naast de volledig uitgeschreven akten werden vanaf juni 1798 ook vooraf gedrukte formulieren gebruikt (8). Dit vergemakkelijkte aanzienlijk de taak van de ambtenaar die alleen de gegevens eigen aan de afzonderlijke akte diende in te vullen. Men kan best eens in de vele gepubliceerde familiegeschiedenissen enkele van die akten opzoeken en bestuderen. Vele van die werken kan men vinden in de documentatiecentra of de bibliotheken van onze rijksarchieven (9). Het Frans is evenals het Nederlands een levende taal en dat betekent dat er ook hier wel wat evolutie te bemerken is qua woordgebruik en spelling. Wie met zijn opzoekingen in deze periode bezig is doet er goed aan een degelijk Frans woordenboek bij de hand te hebben. Vooral voor de beroepen is dit noodzakelijk (10). Men moet er ook rekening mee houden dat de Franstalige ambtenaren nogal wat namen verhaspeld hebben.

3) De kalender

Eén van de meest opvallende zaken in de akten van de Franse tijd is het gebruik van de Franse kalender (11). In Frankrijk werd een nieuwe tijdrekening opgelegd door het decreet van 4 frimaire an II (24.11.1793) na voorbereidend werk van Charles-Gilbert Romme, hiertoe benoemd door de Nationale Vergadering (12).

-
- (6) J. ROEGIERS, Sociocultureel leven in de Zuidelijke Nederlanden 1794-1814, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Weesp, 1983, dl. XI, p. 73.
 - (7) Toch zijn er gevallen waarbij het Nederlands gebruikt werd. Michiel De Bruyne citeert het voorbeeld van Rumbekke waar van 29.9.1797 tot 27.6.1798 in de akten van de BS het Nederlands werd gebruikt.
 - (8) Zie enkele voorbeelden in: J. MERTENS, Parochieregisters, Akten van de Burgerlijke Stand en "Status Animarum". Typologische benadering, in: *Jaarboek Vlaams Centrum voor Genealogie en Heraldiek*, III (1986), Handzame, p. 50-52.
 - (9) Als voorbeeld kan ik citeren: R. TERRIE, *Vijfhonder jaar Boucquillon*, Kortrijk, 1986, p. 44 v°, 45 v°, 75 v°.
 - (10) Nuttig hiervoor is ook: H. VANDENBERGHE, Verzameling aangeboden aan de genealoog met Nederlandse, Franse en Latijnse termen. Beroepen, in: *Croonestucken*, XXI (Vrienden van het Poperings archief), 1998, 2 dln.
Ook: E. SEYNAEVE, *Een vertaling van beroepsnamen (Frans-Nederlands) ten behoeve van de genealogische vorder*, VVF-Roeselare, 1994.
 - (11) E. STUBBE, L. VOET, *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden*, Brussel, Paleis der Academieën, 1991 (herdruk van uitgave 1960), p. 49-50.
 - (12) C.C. de GLOPPER-ZUIJDERLAND, *In tijd gemeten. Inleiding tot de chronologie*, CBG, Den Haag, 1999, p. 20.

Hierbij werd bepaald dat de kalender zou beginnen met de oprichting van de Franse republiek op 22 september 1792 van onze Gregoriaanse tijdrekening. Romme inspireerde zich aan de oude Egyptische kalender. Volgens artikel 7 werd het jaar voortaan ingedeeld in 12 gelijke delen van elk dertig dagen. Hieraan werden op het einde van het jaar nog vijf dagen toegevoegd. Ze werden *sansculottides* (deugd, vernuft, arbeid, opinie en beloning genaamd) en vanaf 22.9.1794 *jours complémentaires* genoemd. Om de vier jaar kwam er nog een schrikkelidag bij (*jour de la révolution*). De namen van de maanden kregen na een zekere tijd een nieuwe vorm, ontleend aan de natuur. De herfstmaanden waren *Vendémiaire*, *Brumaire*, *Frimaire* (september, oktober, november), de wintermaanden *Nivôse*, *Pluviôse*, *Ventôse* (december, januari, februari), de lentemaanden *Germinal*, *Floréal*, *Prairial* (maart, april, mei), de zomermaanden *Messidor*, *Thermidor*, *Fructidor* (juni, juli, augustus). Ieder seizoen kreeg dus zijn eigen uitgang. De maanden werden op hun beurt verdeeld in weken van 10 dagen (*décade*). Deze droegen volgens artikel 9 namen als *primidi*, *duodi*, *tridi*, *quartidi*, *quintidi*, *sextidi*, *septidi*, *octidi*, *nonidi* en *décadi*. Een dag werd ingedeeld in 10 u. van elk 100 minuten van elk 100 seconden. Vooral de decaden en de uurtelling stuitte op groot verzet. Deze laatste is zelfs nooit echt in gebruik geweest. Het concordaat van 1801 schafte de decaden - die tegen de zondagsviering ingingen - terug af en erkende opnieuw de gewone dagbenamingen en de traditionele week. Op 11 nivôse an XIV, d.i. op 1 januari 1806, werd de republikeinse kalender afgeschaft. Bij ons werd de kalender dus gebruikt van 1 oktober 1795 of 9 vendémiaire an IV tot de afschaffing. In de leeszaal van een rijksarchiefdepot is een omzettingstafel voorhanden (13). Het is altijd handig om zelf zo een kalender aan te schaffen.

3) Het ontbreken van tafels

Pas op 25 vendémiaire an IX (17.10.1800) werd bij arrest vastgelegd dat er tienjaarlijkse tafels moesten aangelegd worden. Volgens het decreet van 20 juli 1807 moesten deze tafels in het dubbel opgesteld worden.

In de praktijk ontbreken de tienjaarlijkse tafels voor de periode 1796-1802. Hoewel aanvankelijk voorzien om te starten in 1800 werd de datum van de eerste tafel voorzien voor het jaar XI (1802-1803). De tafels van de Franse tijd dienen met de nodige omzichtigheid geraadpleegd. Ze zijn niet altijd strikt alfabetisch.

4) Het ontbreken van akten. Lacunes in de Burgerlijke Stand

Het invoeren van de Burgerlijke Stand botste om allerlei redenen op heel wat weerstand bij de bevolking van ons land. Op sommige plaatsen werden door de opstandelingen zelfs registers van de Burgerlijke Stand verscheurd. Motieven waren zeker de vrees als soldaat opgeroepen te worden. De leemten in de registers zijn verder te wijten aan het verzet van de geestelijkheid tegen allerlei maatregelen die ze moeilijk konden aanvaarden wat ertoe leidde dat veel gewone mensen weigerden aangifte te doen bij de burgerlijke overheid, de onbekwaamheid of de angst van de municipale agenten, zeker bevorderd door de onduidelijkheid en de voortdurende verandering in de administratieve richtlijnen. Dit houdt in dat de registers van de Burgerlijke Stand veel leemten vertonen. Systematische vergelijking tussen de

(13) Dit is meestal: F. GEVAERT, *De republikeinse kalender en de volledige vergelijkingstabellen met de gregoriaanse kalender*, UGA, Heule, 1965.

akten van de Burgerlijke Stand en de akten van de geestelijkheid kunnen dit alleen bevestigen (14).

De overgang leidde soms tot eigenaardige toestanden. Zo zijn heel wat van de eerste akten van de Burgerlijke Stand gewoonweg ingeschreven in de ingeleverde parochieregisters. Dit was o.m. in Kortrijk het geval. Gelukkig laptten vele pastoors het verbod om parochieregisters op te stellen aan hun laars en ontstonden de z.g. illegale registers of registers van de Beloken Tijd. Waar geen dergelijke registers waren en de nieuwe registratie te laat begon, kunnen er leemten zijn.

Om de lacunes in de registers van de Burgerlijke Stand op te vullen zijn er verschillende middelen: het raadplegen van de al genoemde illegale parochieregisters, de akten van bekendheid (acte de notoriété) opgesteld door de vrederechter en bevestigd door de rechtbank van eerste aanleg (15), bevolkingstellingen uit de Franse tijd, o.m. de telling van het jaar IV; militielijsten; latere akten van de Burgerlijke Stand, vonnissen ter verbetering van de Burgerlijke Stand, allerlei attestatiën en certificaten (16).

BESLUIT

De Franse tijd overbruggen is niet altijd gemakkelijk, maar met volharding en geduld komen we er wel. Schrijf in ieder geval de akten uit deze tijd volledig af, neem als je kan een foto. Beperk je niet tot de stamreeks, maar zoek ook hier het hele gezin op. Gezinsreconstructie kan heel belangrijk zijn om de stap te zetten naar het oud regiem. Hiermee staan we voor een heel nieuwe tijd, met nog meer moeilijkheden. Maar hou moed, ook deze overwinnen we wel.

Johan Roelstraete

Bibliografie

M. DE BRUYNE, *De Burgerlijke Stand*, s.d.

J. DE SMET, *Inventaris van het Archief van de Franse hoofdbesturen in West-Vlaanderen 1794-1814*, Brussel, 1951.

J. MERTENS, Parochieregisters, Akten van de Burgerlijke Stand en "Status Animarum". Typologische benadering, in: *Jaarboek 3 van het Vlaams Centrum voor Genealogie en Heraldiek te Kortemark-Handzame*, 1986, pp. 15-56.

J. ROELSTRAETE, *Handleiding voor genealogisch onderzoek in Vlaanderen*, Roeselare, 1998, pp. 190-191.

(14) Een voorbeeld: S. VAN DAELE, *De Burgerlijke Stand van Egem*, Westvlaams genootschap voor familie- en wapenkunde, 1989. Sylvère Van Daele vergeleek hierbij de akten van de BS van Egem bewaard in het gemeentehuis van Pittem met de kerkregisters van Egem. Net als bij Pittem stelde hij talrijke leemten vast en konden de kerkregisters deze aanvullen. Gelijkaardig onderzoek deed de auteur ook voor Pittem.

(15) Ph. COUSSEMENT, *De akten van bekendheid op het vredegerecht van het canton Menen*, Menen, 1969.

(16) M. DEBRUYNE, *De burgerlijke stand*, Rumbeke, s.d. (gestencilde cursus).